

## Nagy Lajos és Buda

1982-ben volt hatszáz esztendeje, hogy Nagy Lajos királyunk, a francia királyi család nápolyi királyi ágának szülötte, negyvenesztendő uralkodása után meghalt.<sup>1</sup> Korszakát, a XIV. század második félidejét történetírásunk, s a néphagyomány is Magyarország egyik fénykoraként emlegeti.

Trónralépte idejére – 1342 – atyjának, I. Károly királynak okos és erélyes, egyesítő uralkodása után lecsillapodtak azok a zavarok, amelyek 1301 (Az Árpád-ház kihalt) és 1309 (I. Károly király harmadik, Budán történő megkoronázása) között lezajlottak. Megtört a Csák Máté – s a többi kiskirály – okozta feudális anarchia is.

Idegen legfeljebb mint diplomata, bankár és kereskedő vagy hadifogoly tehetette Magyarországot és Buda földjére a lábát. Hadjáratait – negyven esztendő alatt tizenhat hadjáratot – az akkori ország területén kívül vívta, ő maga élete során – nemegyszer nehéz sebet szenvedve – összesen öt esztendőt töltött táborban, harcok közepette. A belső rendteremtésen, az ország modernizálásán kívül Lajosnak, csakúgy, mint édesatyjának fő külpolitikai törekvése volt az, hogy – gyilkos sógornője, a nápolyi Johanna királynő helyett – elnyerje a nápolyi királyság trónját. (S ne feledjük – amit a honi történetírás ritkán emleget – a nápolyi királyi trónus ez időt nemcsak Nápolyt és Szicíliát jelentette, de egész Provanszt is, tehát Dél-franciaországot.) Öccsének, Endre hercegnek, nápolyi Johanna férjének meggyilkolása (1346) után több hadjáratot vezetett Nápoly ellen, s noha azt elfoglalta, trónjához sosem jutott. Uralma végén déli határainkon felbukkant a török s Lajos magyarjai az itáliai hadjáratok idején találkoznak először a türzség intézményével.

Őt magát lovagkirályként magasztalják az egykorú krónikák. Mindenesetre, amikor 1370-ben Lajos király – Szent István, Szent László és Szent Imre tiszteletére – megalapítja az aacheni kápolnát (később ez a magyarok középkori fő zarándokhelye), így ír a maga uralkodásáról:

„... elődeink, Szent István, Szent László király s Szent Imre herceg könyörgéseinek köszönhetjük azt, hogy eddig minden vállalkozásunk sikerült, és hogy Isten kegyelméből a nekünk jutott ország határát szélteben-hosszában ennyire és csodálatosan kiterjeszthettük...” S, ha megnézzük Magyarország XIV. század eleji és XIV. század végi térképét, valóban tetemes az ország megnagyobbodása! Velencétől visszahódítja Dalmáciát, a Tengerpartot. Vazallus-kötélkebe vonja a Havasalföldet, Bulgáriát, Szerbiát, Boszniát. És amikor 1370-ben, anyja révén megörökli nagybátyja, Nagy Kázmér lengyel trónját, Lajos személyében, perszonálunió formájában, egyesül a magyar kettős kereszties címer a lengyel sással. E kettős korona alá tartozik Moldva is, a lengyel királyság hűbéres állama.

Ezúttal e – közel fél évszázados – uralomnak csak egyetlen szálát, Lajos király és fővárosa, Buda viszonyát idézem fel. Egyik-másik epizódja szinte tükrö Lajos király nagy építő-, alkotómunkájának.

## Budán új királyi rezidencia

Noha a XIV. század elején az Anjouk és Buda polgárainak viszonya ellenséges volt, az 1320-as évekre I. Károly király s fővárosának polgárai megbékéltek egymással. I. Károly megerősítette Buda régi városjogait. Ekkoriban kezdtek meg Buda város Jogkönyvének kodifikációját. A város polgárait a király megerősítette országos vámmentesességükben. A szőlőtulajdonosok korcsmáltatási jogot kaptak: ki-ki maga házában árulhatta borát.

<sup>1</sup> Lajos király 1326. március 5-én született, 1382. szeptember 11-én halt meg.

Károly király s Lajos megszüntette azt a fonák állapotot is, hogy Budát – az írott szabadság ellenére – maguk választotta bíráik helyett (rektornak mondott) királyi várkapitányok kormányozzák. A város elnyerte kegyúri jogát is, amelyet addig – a városalapító IV. Béla óta – a margit-szigeti domonkos rendi apácák birtokoltak. Törölték a szigeti apácák vámszedési jogát is Buda piacán s vásárain. Meg is ünnepelte ezt Buda magisztrátusa, egy pénzverettel. Ez a híres budai veret a „Libertas Budensium” – a budaiak szabadsága – köriratot viseli.

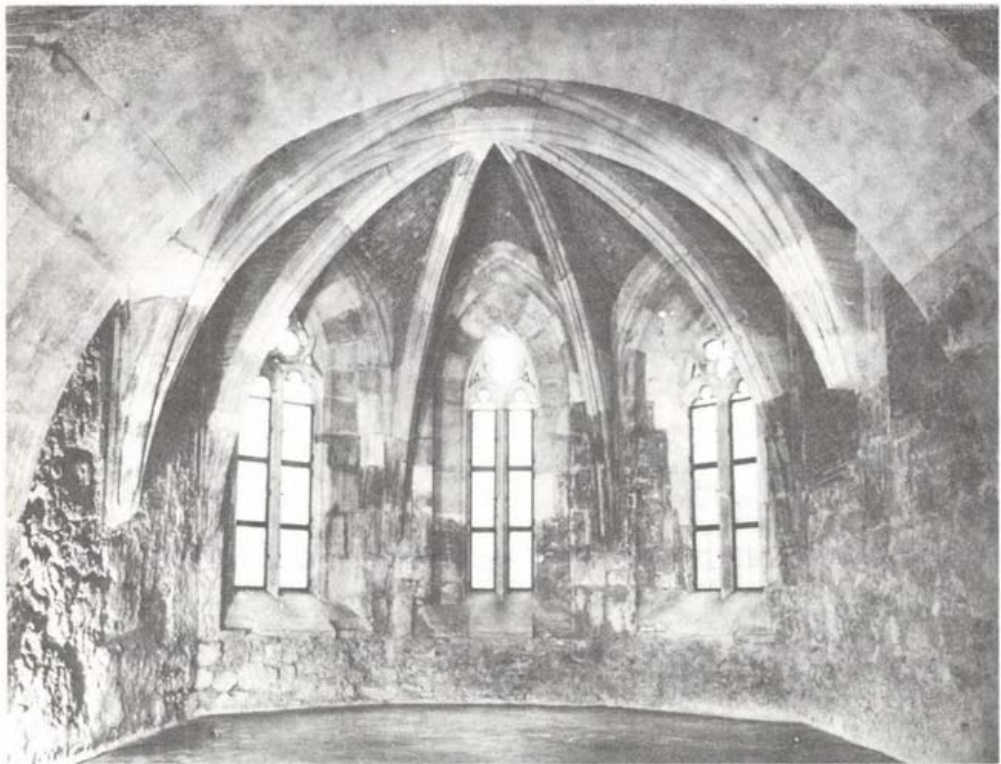
De nézzük meg közelebbről, milyen – foghatóbb – emlékei maradtak ennek a kornak, Lajos budai építkezéseinek?

E sorok írója már 1951/52-ben rámutatott arra: noha Buda városát a tatárjárás után IV. Béla király alapította, s a XIII. század második felében a királyok ide is költöztek, a budai vár legrégebb palotája nem a Vár-hegy déli végén (későbbi helyén) állt, hanem benn magában Buda városában. Mégpedig a mai – Kossuth s Táncsics emléktáblájával ékes – Táncsics Mihály utca 9. sz. telek helyén. És: a Vár-hegy déli végén álló palotát a XIV. század harmincas éveitől fogva I. Károly király – Lajos apja – építtette, kisebb fia, Anjou István herceg (\*1354) számára. Ezért azután – egészen a török korig – „István-várnak”, „Haragos István tornyának” nevezték a királyi palota déli tornyát s a hozzá tartozó XIV. századi komplexust.

Ez a gesztus – a királyi lakóház, a palota áthelyezése a város belterületéről a Vár-hegy déli végére – nem csupán helyrajzi változás volt. Ami ezt a cselekedetet az országos történet és a várostörténet sarkalatos tényévé tette, az volt, hogy végre, a XIV. század második felére, Lajos király uralma idejére *Buda végleges fővárosa lett Magyarországnak.* (A század elején, az 1310-es években Károly király Temesvárott tartotta udvarát. Utána Visegrádra tette át székhelyét.) Egy ideig, az 1335-54 közti időszakban a budai új palotát Nagy Lajos öccse, István herceg – Lajos király nápolyi hadjáratai idején Magyarország régense – lakta. Amikor ő meghalt, 1354-ben, a visegrádi királyi udvar s az országos főhivatalok fokozatosan Budára, ebbe a déli palotába költöztek át.

Természetesen – s ezt újabban, 1972 óta végzett feltárásaink is igazolták – Visegrád után a budai István-vár szűknek bizonyult Nagy Lajos fényűző udvara számára. 1366-ra Lajos király – megszüntetve az István toronyhoz csatlakozó kis házikápolnát – új királyi házikápolnát építtetett a déli palotában. (Ennek

*A Budai Vár Anjou-kori királyi házikápolnájának attemploma  
(A BTM archív felvétele).*



altemploma máig áll a Budapesti Történeti Múzeum alagsorában.) S ugyanekkor Lajos király – a Budai polgárváros kárára – jóval északabbra toltta az „István-vár” északi határait. A keskeny déli platót ekkor – új várfalak emelésével – ki is szélesítették. Nem egy, a déli lakónegyedhez tartozó polgári lakóház esett a királyi udvar térbeli terjeszkedésének áldozatául. (Ezeknek a XIV–XV. századi palotabővítéssel kapcsolatos lebontott háznak maradványait újabb budai ásataim során tártuk fel, egy hatalmas, Lajos-kori nyugati várfallal együtt). Ezekért a károkért azonban Buda polgárait busásan kárpótolták Lajos már említett kedvezései. S az a tény is, hogy Buda, amely XIII. századi alapítása óta annyi háborúságot szenvedett, az ország fővárosává vált.

Pest város a városalapítástól, tehát az 1240-es évektől fogva egészen 1406-ig a jobb parti Buda „külvárosának” suburbiumának számított.

Lajos király azonban nemcsak a budai királyi palota bővítője s Buda fővárossá emelője volt. Ő bővítette meg a város főtemplomát (a „Mátyás” templomot), az ő idején bővítették a Mária Magdolna-egyházat, a pesti belvárosi templomot, ő építette fel az általa nagyon kedvelt pálos rend új háromhajós templomát is, a mai Ságvári liget déli peremén.

Azt a régebbi királyi házat (Magna curia regis, Kammerhof néven emlegetik az oklevelek), amely a mai Táncsics Mihály utcában állt, 1337-ben budai rezidenciájaként említi Károly király, s lakja azt – Budán létében – Lajos király is, 1354-ben. 1381-ben azonban, amikor elkészülnek Lajos király déli, buda-hegyi palotájának, az ún. nyugati szárny monumentális építkezései, ez a Kammerhof feleslegessé válik. Így aztán Lajos király, élete utolsó előtti évében, 1381-ben ezt a kúriát (a benne épített, 1349-ben emelt Szent Márton királyi házikápolnával együtt) kedvelt, tudós szerzeteseinek, a budaszentlőrinci pálos kolostor lakóinak adományozza. (Ez a régi királyi kúria 1423-tól a Cilleiek, 1458-tól a Guthi Országhok rezidenciája. Romjai egy részét 1962-ben e sorok írója tárta fel.)

## Lajos király korának régészeti emlékei

Buda ásatainak során számos, Lajos király korából származó emlékünk került felszínre. Még régebben került elő egy nagyméretű, andezitből faragott Anjou-kőcimer, alkalmasint a palota egyik oromfőze. Újabb feltárásaink során megtaláltuk azokat a nyílászáró kődugókat, amelyekkel a királyi palota Anjou-kori, nyugati szárnyának padlófűtését (hypocaustumát) szabályozták. E fontos technikai berendezés egyik elzáródugóját a korban divatos szörnyfej díszíti.

Feltártunk egy olyan Anjou-kori épületmaradványt is, amely a palota Lajos kori terjeszkedésének útjában állt. E romház egyik sarkában – egy Nagy Lajos-kori pénz társaságában – feltártuk egy Nagy Lajos-kori polgári lakóház – gótikus lóherelevelekkel ékesített – kiegészíthető cserépkályháját. Számos Anjou-kori díszkályha töredéke került elő, ezek már Lajos király új budai palotájának termeit ékesíthették. A kor pénzein kívül ólom vambélyegek a posztókereskedés, a számos ívövedény a borkedvelés tanúja. Állatsontok légioi beszélnek az udvar konyhájának vad- és háziállat-fogyasztásáról, vadkanagyarak, szarvasagancsok a vadászat kedveléséről. Akadtak – mind a mai királyi palota területén, mind pedig a Táncsics Mihály u. 9. telken végzett feltárásból – háromvégű vas dárdahegyek is, hajdanvolt lovagi tornák tanúságai. Egy – a várpalota területén feltárt – vas ágyúelsütő szerkezet még a XIV. század végéről, Lajos király korából való, annak bizonyítéka, hogy ekkor már Budán is hadrendbe állították az ágyut, a kor modern, gyilkos fegyverét.

Maga a gótikus budai palota Anjou-kori szárnya – a padlófűtéssel melegeztetett hatalmas terem – a mai palota déli nagyudvarának köveze alatt nyugszik. Aki azonban fogalmat akar alkotni arról, hogy milyen lehetett Nagy Lajos király budai palotája (amelynek csak egy-egy alagsori maradványa maradt meg, valamint a budai István-torony romja), zárandokoljon el Diósgyőre vagy a felvidéki Zólyomba (Zvolen, Szlovákia). Itt mintha a budai palota állana – emeletmagasságban. (Budán viszont ma már, a török háborúk okán legfeljebb azt láthatjuk, milyen Diósgyőr vagy Zólyom várának alapítványe.) Lajos király építtette ugyanis – annyi más, álló műemlékünkön kívül – a négy saroktoronyos diósgyőri várat, Zólyom várat, valamint Zólyom közelében az ugyancsak négy saroktoronyos Végles (Vyglas, Szlovákia) a király egykori kővárát, kedvelt vadásztanyáját.

## Nagy Lajos alakja

A sok történeti közhelyen túl a ma emberét az is érdekli: milyen ember volt Nagy Lajos, aki Budát fővárosunkká tette. Sajnos egyetlen ábrázolása az általa megrendelt Képes Krónikában, elmosódott. Sematikus királyalakként jelenik meg testi mivolta a Zárában Őrzött (Zadar, Jugoszlávia) Szent Simon-üzüstkoporsón. Ezt a koporsót a király felesége, Kotrominic Erzsébet királyasszony készítette el

